

Статистика, учет и аудит, 2(93)2024. стр. 60-75
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-2.05>

Экономика және менеджмент
МРҒТА 06.06.61
ӘОЖ 332.1

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНДЕ ТҰРАҚТЫ ДАМУ МАҚСАТЫН ІСКЕ АСЫРУ КОНТЕКСТІНДЕГІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САЯСАТТЫҢ ӨНІРЛІК ПРОЕКЦИЯСЫ

Л.Л. Божко^{1*}, Г.Ж. Сейтхамзина², М.И. Балыбердин³, С.С. Джунусова¹, М.А. Афанасьев¹

¹Рудный индустриалды университеті, Рудный, Қазақстан

² Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Алматы, Қазақстан

³ Орал федералды университеті, Екатеринбург, Ресей

*Corresponding author e-mail: bogkoll@rii.kz

Аңдатпа. Мақалада Орталық Азия елдеріндегі экологиялық саясат саласындағы жалпымемлекеттік басымдықтарды негіздеу және іске асыру тәсілдері қарастырылады. Посткеңестік кеңістік елдерінде экологиялық саясатты іске асырудың векторлары мен нақты тетіктерін айқындайтын мазмұндық детерминанттар ретінде жалпымемлекеттік басымдықтардың рөлі туралы деректер жүйеленеді. Жаһандық халықаралық ұйымдар іске асыратын жалпымемлекеттік басымдықтар мен ұлттықтан жоғары экологиялық саясат басымдықтарының өзара байланысы негізделеді. Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан және Тәжікстанның экологиялық саясаты саласындағы жалпымемлекеттік басымдықтардың негізгі сипаттамаларын, оның ішінде ТДМ іске асыру контекстінде салыстыру жүргізілуде. Экологиялық саясаттың басымдықтарын іске асыру мәселелері анықталады, олардың себептері негізделеді.

Бұл ретте экологиялық саясаттың жалпымемлекеттік басымдықтары өңірлер деңгейінде қабылданатын басқарушылық шешімдерде қалай іске асырылатынын зерттеуге; тұжырымдалған жалпымемлекеттік басымдықтар мен оларды зерттелетін елдердің нақты индустриялық өңірлерінде іске асыру практикасы арасындағы алшақтықтарды анықтауға ерекше назар аударылады. Қорытындыда экологиялық саясат тетіктерін жетілдіру жолдары мен тарату мүмкіндіктері, анықталған үздік өңірлік тәжірибелер туралы қорытындылар жасалады.

Түйінді сөздер: Тұрақты даму мақсаттары (ТДМ), экологиялық саясат, жалпыұлттық деңгей, өңірлік деңгей, институционализация, басқару.

Кіріспе. Экожүйелер-бұл бір саладағы бұзылулар жаһандық салдарға әкелетін біртұтас организм. Бұл, ең алдымен, көршілес орналасқан мемлекеттердің экожүйелеріне қатысты: олардың шекаралас аумақтары әсіресе тығыз байланысты. Бір елдегі жағдайдың нашарлауы екінші елге сөзсіз әсер етеді. Дамудың тарихи жолдарының ұзақ көршілігі мен ортақтығы бүгінде өндіріс пен еңбектің қалыптасқан аумақтық бөлінуіне әсер етеді, инфрақұрылымның өзара тәуелділігін анықтайды және Болашақтың стратегиялық көзқарасын жақындастыруға ықпал етеді. Орталық Азия

Cite this article as: Bozhko L., Seithamzina G., Balyberdin M., Dzhunusova S., Afanasyev M. A regional projection of environmental policy in the context of SDGS implementation in the countries of Central Asia. *Statistics, accounting and audit*. 2024, 2(93), 60-75. (In Kaz.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-2.05>

елдерінің ортақ стратегиялық басымдықтарының бірі тиімді мемлекеттік экологиялық саясатты іске асыру, қоршаған ортаны қорғау болып табылады. Бір жағынан жүргізіліп жатқан мемлекеттік экологиялық саясат орнықты дамудың жалпы әлемдік мақсаттарына сәйкес келуге, ал екінші жағынан жаһандық және ұлттық басымдықтардың тиімді интеграциясын қамтамасыз етуге тиіс. Аумақтық көршілік және қалыптасқан экономикалық өзара байланыстар мемлекетаралық деңгейде келісуді және елдерді дамытудың экологиялық басымдықтарын талап етеді.

Жоғарыда аталған мәселелер - Орталық Азия елдерінде экологиялық саясаттың мақсаттарын қалыптастырудағы қолданыстағы тәсілдер қазіргі ахуал талаптарына қаншалықты сәйкес келетіні, қандай жағдайларда экологиялық ахуалды тұрақтандыруға кедергі келтіретін жүйелі іркілістер туындайтыны туралы ойлануға мәжбүр етеді.

Пайдаланылған ақпарат массивін бірнеше топқа бөлуге болады. Тұрақты дамудың жаһандық мақсаттары жүйесіндегі қоршаған ортаны қорғаудың рөлін бағалау үшін Daly H.E. [1], Redclift M.[2], Elliott J.[3]. Индустриалды аймақтарда экологиялық саясатты жүзеге асырудың ерекшеліктерін түсіну үшін Blewitt J. [4], Korhonen, J. [5], Wu, M.[6] еңбектері маңызды болды. Бұл жағдайда авторлар жаһандық тұрақты даму мақсаттары оларды жекелеген салаларды дамыту саясатына және аймақтық саясатқа біріктіруге тырысқанда қалай өзгертілетініне назар аударады.

Посткеңестік елдер халқының құндылықтар жүйесіндегі экологиялық мәселенің өзгермелі рөлін талдау үшін Пищулов В.М. [7] және Сидоров В.А. [8] еңбектеріндегі ережелер қолданылды.

Қоршаған ортаға теріс антропогендік әсердің ауқымын бағалау үшін Turgel I., Panzabekova A., Satpayeva Z. [9] Гребенева О. в., Алешина М. Ю., Смагулова Н. К. [10]; Әділбекова Е. К. және Сұлтанова Т.Т. [11]; Байкенова Г.Г., Бенц Т.В., Сугралина Л.М. [12]. Индустриалды аймақтардағы экологиялық саясаттың әртүрлі аспектілерін салыстырмалы талдау Turgel I., Bozhko L., Ulyanova E., & Khabdullin A. [13] және Артықбаева Г.Т. [14]. еңбектерінде көрініс табады.

Сонымен бірге, экологиялық саясаттағы мақсат қою мәселелеріне айтарлықтай қызығушылық танытқанына қарамастан, әртүрлі елдердегі мақсат қою тәсілдерін салыстырмалы бағалауға арналған зерттеулердің айтарлықтай тапшылығын атап өткен жөн. Осы уақытқа дейін шешілмеген тағы бір маңызды мәселе: экологиялық саясаттың мақсаттарын жалпымемлекеттік деңгейде тұжырымдаудағы ұлттық және жаһандық басымдықтардың арақатынасы. Бұл зерттеу Орталық Азия елдерінің экологиялық саясатын зерттеудегі бар мазмұнды лақундарды толтыруға және мемлекеттік саясаттың тиімділігін арттыру үшін ұсыныстарды тұжырымдауға арналған.

Материалдар мен әдістер. Зерттеудің мақсаты- Қазақстанның, Қырғызстанның, Өзбекстанның және Тәжікстанның мемлекеттік экологиялық саясатының ұлттық басымдықтарын негіздеуге көзқарастарды салыстыру, сондай-ақ жаһандық халықаралық трендтерді ескере отырып, оларды жетілдіру бағыттарын анықтау. Орталық Азия елдерін салыстыру үшін таңдау осы елдердегі әлеуметтік-экономикалық және саяси процестерді сипаттайтын параметрлердің сәйкестігімен, сондай-ақ ортақ шекаралардың болуымен негізделген.

Зерттеудің әдіснамалық негізі басқарудың тиімділігін ескере отырып, экономикалық, әлеуметтік және экологиялық мақсаттар арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етуді көздейтін тұрақты даму тұжырымдамасы болды.

Қойылған сұрақтарға жауап беру үшін авторлар Қазақстандағы, Қырғызстандағы, Өзбекстандағы және Тәжікстандағы экологиялық саясаттың ұлттық

мақсаттарына салыстырмалы талдау жүргізеді; ТДМ іске асыру контекстінде талданатын елдердің экологиялық саясатының басымдықтарын салыстырады; экологиялық саясаттың ұлттық мақсаттары өңірлер деңгейінде қаншалықты маңызды көрінетінін қарастырады.

Зерттеудің ақпараттық базасы дереккөздердің төрт түрі болды. Біріншіден, Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан және Тәжікстанның ресми статистикасының деректері. Екіншіден, экологиялық саясатты іске асыру үшін нормативтік-құқықтық базаны қалыптастыратын құжаттар және осы саладағы стратегиялық ұлттық басымдықтарды сипаттайтын құжаттар. Үшіншіден, өңірлік және жергілікті басқару органдарының стратегиялық жоспарлары мен бағдарламалары. Төртіншіден, орнықты даму, мемлекеттік шешімдер қабылдау кезіндегі экономикалық және экологиялық мақсаттардың арақатынасы, экологиялық саясат саласындағы ұлттық мақсаттарды негіздеу және оларды өңірлік деңгейде өзгерту мәселелеріне арналған жұмыстар.

Негізгі ережелер. Қазіргі уақытта БҰҰ жаһандық экологиялық саясаттың ең іргелі мақсаттарын қалыптастыруда. "Жасыл экономика" тұжырымдамасын іске асыра отырып, қоршаған ортаның жай-күйі мен адамдардың денсаулығы мен қауіпсіздігі саласындағы тәуекелдерді мониторингтеуге және азайтуға басты назар аударылады.

Тұрақты даму тұжырымдамасы Қазақстанда, Қырғызстанда, Өзбекстанда және Тәжікстанда басқару тиімділігін арттыру құралы ретінде ғана емес, ТДМ-ға қол жеткізудің халықаралық күн тәртібіне "ендіру" құралы ретінде қарастырылады.

Орталық Азияның жекелеген елдеріндегі экологиялық жағдайды, сондай-ақ тиісті реттеу құралдарын көрсететін көрсеткіштерді іріктеу қағидаттарының тобына мыналарды жатқызуға болады:

– ТДМ ескере отырып, халықаралық ұйымдар мен ғылыми қоғамдастық айқындаған аумақтарды орнықты дамыту қағидаттарына сәйкес дамудың орнықтылығын бағалауға назар аудару;

– өңірлік деңгейде ТДМ-ға қол жеткізу мониторингінің үздік тәжірибелерін, зыды, бұу-хабитат ұсынымдарын, аумақтарды орнықты дамыту саласындағы ISO халықаралық стандарттарын, сондай-ақ жетекші зерттеу топтары мен ұйымдарының тәжірибесін есепке алу;

– өңірлер деңгейінде бағалау жүргізу үшін ТДМ жалпыұлттық көрсеткіштерін бейімдеу;

– барлық өңірлер үшін көрсеткіштердің салыстырымдылығын және теңестірілуін қамтамасыз ету;

– динамикада бағалануы мүмкін мәліметтер және олар бойынша деректер тұрақты негізде жарияланатын/жаңартылатын көрсеткіштерді пайдалану.

Өңірлердегі экологиялық жағдайды, мысалы, стационарлық көздерден және автокөліктерден атмосфераға ластаушы заттардың шығарындыларын; ауыз сумен қамтамасыз етілген халықтың үлесін; қалдықтарды қайта өңдеу пайызын және т. б. қамтитын нақты көрсеткіштерді пайдалану негізінде бағалау ұсынылады: аймақтарды дамытудың бағдарламалық құжаттарында; қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік-жекешелік әріптестікті дамыту деңгейі; халықтың әлеуметтік әл-ауқатының деңгейі; өңір бюджетінің жалпы шығыстарындағы қоршаған ортаны қорғауға арналған шығыстардың үлесі және т. б.

Нәтижелер және талқылау. Орталық Азияның жекелеген елдерінің жалпыұлттық және өңірлік саясатында тұрақты даму мақсаттарын институттандыру.

Орталық Азия елдерінде ТДМ іске асыру ұлттық экономикалардың орнықты дамуын қамтамасыз етуге байланысты неғұрлым жаһандық мақсаттардың элементі ретінде қарастырылады. Стратегиялық жоспарлау құжаттары стратегиялық жоспарлау жүйесінің басымдықтарын, мақсаттары мен міндеттерін, оның құжаттамалық құрамын, стратегиялық жоспарлау құжаттарын әзірлеу кезеңділігін, оларды қабылдау және бағыныстылық деңгейін, олардың мазмұнына қойылатын талаптарды, сондай-ақ іске асыру және олардың орындалуын бақылау немесе мониторингтеу тәртібін айқындайды (1 кесте).

Кесте 1 - Талданатын елдердің жалпыұлттық саясатындағы тұрақты даму мақсаттары институционализациясы

Критерийлер	Қазақстан Республикасы	Қырғыз Республикасы	Өзбекстан Республикасы	Тәжікстан Республикасы
Негізгі елдік стратегиялық құжат	«Қазақстан -2050» Стратегиясы	Қырғыз Республикасының 2018-2040 жылдарға арналған ұлттық даму стратегиясы	«Өзбекстан – 2030» Стратегиясы	Республиканың ұлттық даму стратегиясы Тәжікстан 2030 жылға дейінгі кезеңге.
Негізгі стратегиялық құжатта баяндалған басым бағыттар	Кәсіпкерлікті жан-жақты қолдау; әлеуметтік саясаттың жаңа қағидаттарын құру; кірістілік, инвестициялардан қайтару және бәсекеге қабілеттілік қағидаттарындағы кешенді экономикалық прагматизм; Білім және кәсіби дағдылар (кадрларды даярлау және қайта даярлау); мемлекеттілікті одан әрі нығайту және демократияны дамыту; дәйекті және болжамды сыртқы саясат; көпұлтты және көпконфессиялы қоғам табысының негізі ретінде қазақстандық патриотизмді қолдау және дамыту	Жұмыспен қамтуды және халықтың тұрақты табысын қамтамасыз ету; өнімді жұмыс орындарын және цифрлық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін құру; кәсіпкерлер үшін тартымды жағдайлар қалыптастыру; инновациялық және табиғатты үнемдеу технологияларын қолдану; инфрақұрылымды, өнеркәсіпті және агроөнеркәсіптік кешенді дамыту; елдің цифрлық трансформациясы	Табысы орташа деңгейден жоғары мемлекеттер қатарына тұрақты экономикалық даму жолымен кіру; халықтың қажеттіліктері мен халықаралық стандарттарға толық сәйкес келетін білім беру, медицина және әлеуметтік қорғау жүйесін құру; халық үшін қолайлы экологиялық жағдайлар жасау; Халыққа қызмет ететін әділ және заманауи мемлекет құру; елдің егемендігі мен қауіпсіздігін кепілдендірілген қамтамасыз ету.	Энергетикалық қауіпсіздікті және электр энергиясын тиімді пайдалануды қамтамасыз ету; коммуникациялық тұйықтан шығу және елді транзиттік елге айналдыру; азық-түлік қауіпсіздігін және халықтың сапалы тамақтануға қолжетімділігін қамтамасыз ету; нәтижелі жұмыспен қамтуды кеңейту.

Кесте 1 жалғасы

ТДМ іске асыру саласындағы уәкілетті орган	Тұрақты даму мақсаттары жөніндегі үйлестіру кеңесі. Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі осы кеңес жұмысының үйлестіруші органы болып табылады. «Экономикалық зерттеулер институты» АҚ-консультациялық қолдау	Қырғызстан Республикасының экономика министрлігі. Премьер - министрдің басшылығымен ТДМ бейімдеу, іске асыру және мониторинг жөніндегі үйлестіру комитеті	Арнайы үйлестіру кеңесі. 2030 жылға дейінгі кезеңге орнықты даму саласындағы ұлттық мақсаттар мен міндеттердің орындалуын бақылау жөніндегі парламенттік комиссия	Тәжікстан Республикасының Президенті басқаратын ұлттық даму кеңесі, Экономикалық даму және сауда министрлігі
ТДМ іске асыруға неғұрлым белсенді тартылған орталық атқарушы билік органдары	Ұлттық экономика министрлігі Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі, экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, Мәдениет және ақпарат министрлігі, Сыртқы істер министрлігі, Ұлттық статистика бюросы, Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі	Ұлттық банк, Әділет министрлігі, Ішкі істер министрлігі, Энергетика және өнеркәсіп министрлігі, Ауыл шаруашылығы, Су шаруашылығы және Өңірлерді дамыту министрлігі, Көлік, сәулет, құрылыс және коммуникациялар министрлігі, Үкімет жанындағы цифрлық даму мемлекеттік қызметінің төрағасы	Экономикалық даму және кедейлікті азайту министрлігі, Қаржы министрлігі, Денсаулық сақтау министрлігі, Министрлік жұмыспен қамту және еңбек қатынастары, Халықтық білім министрлігі, Жоғары және орта арнаулы білім министрі, Ауыл шаруашылығы министрі, Мемлекеттік экология және қоршаған ортаны қорғау комитеті, Статистика жөніндегі мемлекеттік комитет	Негізгі міндеті 2030 жылға дейінгі ұлттық даму стратегиясының мақсаттары мен басым міндеттеріне сәйкес салалық бағдарламаларды іске асыру процестерін талдау болып табылатын 13 ведомстваралық жұмыс тобы.
ТДМ-нің жалпыұлттық деңгейдегі нормативтік-құқықтық базасы	1) Қазақстанның 2050 жылға дейінгі Даму стратегиясы; 2) «Жалпыұлттық басымдықтар» стратегиясы; 3) ҚР Ұлттық даму жоспары, ҚР Ұлттық қауіпсіздік стратегиясы; 4) Саланы дамыту тұжырымдамасы, Ұлттық жобалар; 5) аумақтарды дамыту бағдарламалары; 6) мемлекеттік органдардың даму жоспарлары, облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың даму жоспарлары, ұлттық холдингтер мен ұлттық компаниялардың даму жоспарлары.	1) Қырғыз Республикасының 2018-2040 жылдарға арналған ұлттық даму стратегиясы; 2) Қырғыз Республикасының 2026 жылға дейінгі ұлттық даму бағдарламасы	1) «Өзбекстан – 2030» Стратегиясы; 2) 2030 жылға дейінгі кезеңге орнықты даму саласындағы ұлттық мақсаттар мен міндеттерді іске асыруды жеделдету жөніндегі қосымша шаралар туралы; 3) орнықты даму саласындағы ұлттық мақсаттар мен міндеттерге тиімді қол жеткізу жөніндегі 2022-2026 жылдарға арналған іс-қимыл жоспары; 4) жаңа Өзбекстанның 2022-2026 жылдарға арналған даму стратегиялары.	1) Республиканың ұлттық даму стратегиясы Тәжікстан 2030 жылға дейінгі кезеңге; 2) Тәжікстан Республикасының 2021-2025 жылдарға арналған орта мерзімді даму бағдарламасы.

Зерттелетін елдердің қолданыстағы стратегиялық және бағдарламалық құжаттарында жеке міндеттермен және ТДМ индикаторларымен параллельдер жүргізуге болады. Мұндай құжаттар: Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспары, Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік стратегиясы, «Өзбекстан – 2030» Стратегиясы, Тәжікстан Республикасының 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған ұлттық даму стратегиясы, Ұлттық жобалар, Өңірлерді дамыту жоспарлары болып табылады.

Қазақстанда ТДМ-ны іске асыру және оған қол жеткізу процесі БҰҰ өкілдері тарапынан да, Қазақстан Республикасы Үкіметі тарапынан да тұрақты бақылауда. ТДМ-ға тиімді қол жеткізу үшін орнықты даму саласындағы мақсаттарға қол жеткізу көрсеткіштері бойынша мекемеаралық және сараптамалық топ (МУЭГ - ТДМ) БҰҰ-ға мүше әрбір мемлекет үшін осы индикаторларды ұлттандыру мүмкіндігімен жаһандық индикаторлар жүйесін әзірледі. Қазақстан Республикасында ТДМ институционализациялау бойынша жүргізілген жұмыстың қорытындысы бойынша 17 мақсаттың, 169 міндеттің және 297 көрсеткіштің ұлттандырылған тізбесі бекітілді (76 ұлттық көрсеткіш қосылып, оның 35-і қосымша ұсынылды).

Қырғызстанда ел дамуының негізгі бағыттарын көрсететін негізгі бағдарламалық құжаттар Қырғыз Республикасының 2018-2040 жылдарға арналған ұлттық даму стратегиясы, Қырғыз Республикасының 2018-2022 жылдарға арналған даму бағдарламасы болып табылады. «Бірлік. Сенім. Жаратылыс». Жоғарыда аталған құжаттардың жаһандық орнықты даму мақсаттары мен міндеттерімен сәйкестік деңгейін бағалау консистенцияның ең жоғары деңгейі (80% - дан астам) ТАКАХ ТДМ 7, 9 және 13-ке тән екенін көрсетті. Қырғызстанның ТДМ көрсеткіштерінің ұлттық тізбесінің жобасы 514 көрсеткішті қамтиды, оның ішінде. Жаһандық тізімдегі 244 көрсеткіштің 219-ы, 9 негізгі және 286 қосымша ұлттық көрсеткіштер.

Өзбекстанда ТДМ-мен көптеген стратегиялық құжаттар, оның ішінде «Өзбекстан-2030» Стратегиясы сәйкес келеді. ТДМ институционализациясы Экономикалық даму және кедейлікті азайту министрлігімен байланысты. Тұрақты жұмыс істейтін жұмыс тобының және 6 тақырыптық жұмыс тобының құрамы бекітілді. Үкіметтің қаулысына сәйкес Үйлестіру кеңесінің құрамы жаңартылып, кәсіптік одақтардың, азаматтардың құқықтарын қорғаудың өкілдері енгізілді, барлық ұлттық мақсаттарды (экологиялық салауаттылық, әлеуметтік қорғау, денсаулықты қамтамасыз ету, білім беру, қоршаған орта, тиімді басқару) және ұлттық индикаторлар мен қаржыландыру бойынша 2 жаңа ведомствоаралық жұмыс тобын қамтитын 6 негізгі бағыт бойынша сараптамалық топтар құрылды ТДМ-ға қол жеткізу жөніндегі іс-шаралар. Өзбекстан үкіметі оларды іске асыру мониторингін жеңілдету үшін 16 Ұлттық сұр, 125 міндет және 206 индикаторды бекітті.

Тәжікстанда Тәжікстан Республикасының 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған ұлттық даму стратегиясы жаһандық ТДМ-мен ұштасады. Ұлттық стратегияның негізгі басымдықтары: энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және электр энергиясын тиімді пайдалану; коммуникациялық тұйықтан шығу және елді транзиттік елге айналдыру; азық-түлік қауіпсіздігін және халықтың сапалы тамақтануға қолжетімділігін қамтамасыз ету; Нәтижелі жұмыспен қамтуды кеңейту болып табылады. Бекітілген тізбеге Тәжікстан үшін қолданылмайтын 30 көрсеткішті қоспағанда, БҰҰ Статистикалық Комиссиясының 48-ші сессиясында келісілген ТДМ-нің 232 көрсеткіші кіреді.

ТДМ-ны өңірлердің деңгейіне имплементациялау мақсатында зерттеуде ТДМ іске асыруға тартылған өңірлік органдар анықталды (2 кесте).

2 кесте - Зерттелетін елдердің аймақтық саясатындағы ТДМ институционализациясы

Критерийлер	Қазақстан Республикасы	Қырғыз Республикасы	Өзбекстан Республикасы	Тәжікстан Республикасы
ТДМ іске асыруға неғұрлым белсенді қатысатын өңірлік органдар	Облыстық және қалалық әкімдіктер	Қырғыз Республикасы Президентінің облыстардағы, Бішкек және Ош қалаларының мэрияларындағы уәкілетті өкілдері	Қарақалпақстан Республикасы Министрлер Кеңесі, облыстық және Ташкент қалалық әкімшіліктері	369 ауылдық округтегі жергілікті өзін-өзі басқару органдары. Душанбе қаласының 4 қалаішілік ауданындағы жергілікті мемлекеттік билік органдары

Орталық Азия елдері өздерінің өңірлік саясатында орнықты даму институттарын белсенді дамытуда. Аймақтық атқарушы органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдары да маңызды рөл атқарады. Олар мемлекеттік саясаттың орындалуын бақылауды және қадағалауды жүзеге асырады, Өңірлік даму бағдарламаларын әзірлейді және бекітеді, сондай-ақ жергілікті деңгейде мемлекеттік бағдарламалардың іске асырылуын қамтамасыз етеді.

Зерттелетін елдердің экологиялық саясатының негізгі мақсаттары.

Айта кету керек, Қазақстанда, Қырғызстанда, Өзбекстанда және Тәжікстанда экологиялық саясаттың басымдықтарын институционализациялау тікелей іс-қимыл құжаттарымен, президенттік жарлықтармен жүзеге асырылады (3 кесте).

3 кесте – Зерттелетін елдерде экологиялық саясатты жүргізуді регламенттейтін бағдарламалық құжаттар

Критерийлер	Қазақстан Республикасы	Қырғыз Республикасы	Өзбекстан Республикасы	Тәжікстан Республикасы
Реттеуші құжат	Қазақстан Республикасының «Жасыл экономикаға» көшуі жөніндегі тұжырымдама	Қырғыз Республикасының экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасы	Өзбекстан Республикасының 2030 жылға дейінгі қоршаған ортаны қорғау тұжырымдамасы	Тәжікстан Республикасының 2023-2028 жылдарға арналған мемлекеттік экологиялық бағдарламасы
Мәртебесі	Концепция	Концепция	Концепция	Мемлекеттік бағдарлама
Даму үшін негізгі құжаттар	Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 30 мамырдағы № 577 Жарлығымен	Қырғыз Республикасы Президентінің 2007 жылғы 23 қарашадағы № 506 Жарлығы	Өзбекстан Республикасы Президентінің 2019 жылғы 30 қазандағы № УП-5863 Жарлығы	Тәжікстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 01 наурыздағы №53 қаулысы

Қазақстанда басым экологиялық мақсаттар «Қазақстан-2050» Стратегиясында көрсетілген. «Жасыл экономикаға» көшу экономикалық және экологиялық тұрақтылықты, әділ және гүлденген қоғамды, таза және салауатты қоршаған ортаны қамтамасыз ете отырып, Париж келісімі шеңберінде ТДМ-ға қол жеткізудің, Қазақстанның парниктік газдар шығарындыларын қысқартуға уәде етілген үлесін орындаудың негізгі жолы болып табылады. 2021 жылы Мемлекет басшысы Қазақстан Республикасының жаңа экологиялық кодексіне қол қойды. Кодекс бойынша жұмыс бірнеше жыл бойы жүргізілді, нәтижесінде құжатта ең жақсы шетелдік тәжірибеге негізделген стратегиялық нормалар пакеті бекітілді.

Қырғызстанның экологиялық қауіпсіздік саласындағы мемлекеттік саясатының мақсаты табиғи жүйелердің, қоғамның өмірлік маңызды мүдделерінің және жеке адамның құқықтарының қоршаған ортаға антропогендік және табиғи әсер ету нәтижесінде туындайтын қауіптерден қорғалуын қамтамасыз ету болып табылады.

Қырғыз Республикасының экологиялық қауіпсіздігі тұжырымдамасы негізгі құжат болып табылады.

Өзбекстан Республикасының Қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік саясатының басым бағыттарын айқындау, алдын алудың тиімді тетіктерін енгізу, табиғат қорғау заңнамасын бұзушылықтарды анықтау және жолын кесу, мемлекеттік органдар мен шаруашылық жүргізуші субъектілер басшыларының, азаматтардың елді мекендердің санитарлық және экологиялық жай-күйі үшін дербес жауапкершілігін күшейту, сондай-ақ орнықты даму саласындағы ұлттық мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізуді қамтамасыз ету мақсатында 2030 жылға дейін Өзбекстан Республикасының Қоршаған ортаны қорғау концепциясы бекітілді.

«Стратегиялық жоспарлау және мемлекеттік болжау туралы» Тәжікстан Республикасының Заңына сәйкес «Тәжікстан Республикасының 2023-2028 жылдарға арналған мемлекеттік экологиялық бағдарламасы» және Тәжікстан Республикасының 2023-2025 жылдарға арналған мемлекеттік экологиялық бағдарламасының іс - қимыл жоспары бекітілді. Бағдарламаны іске асыру айналымға табиғи ресурстардың (жер, су, өсімдіктер, ормандар, жер қойнауы) жаңа және ірі көлемдерін енгізу кезінде елдің әлеуметтік-экономикалық деңгейін арттыру жөніндегі стратегиялық мақсаттарына қол жеткізуге, сондай-ақ «жасыл» экономиканы дамытуға бағытталған.

Жоғарыда аталған нормативтік-құқықтық актілерді талдау зерттелетін елдердегі экологиялық саясаттың негізгі мақсаттарын анықтауға мүмкіндік берді (4 кесте).

4 кесте – Зерттелетін елдердегі экологиялық саясаттың негізгі мақсаттары

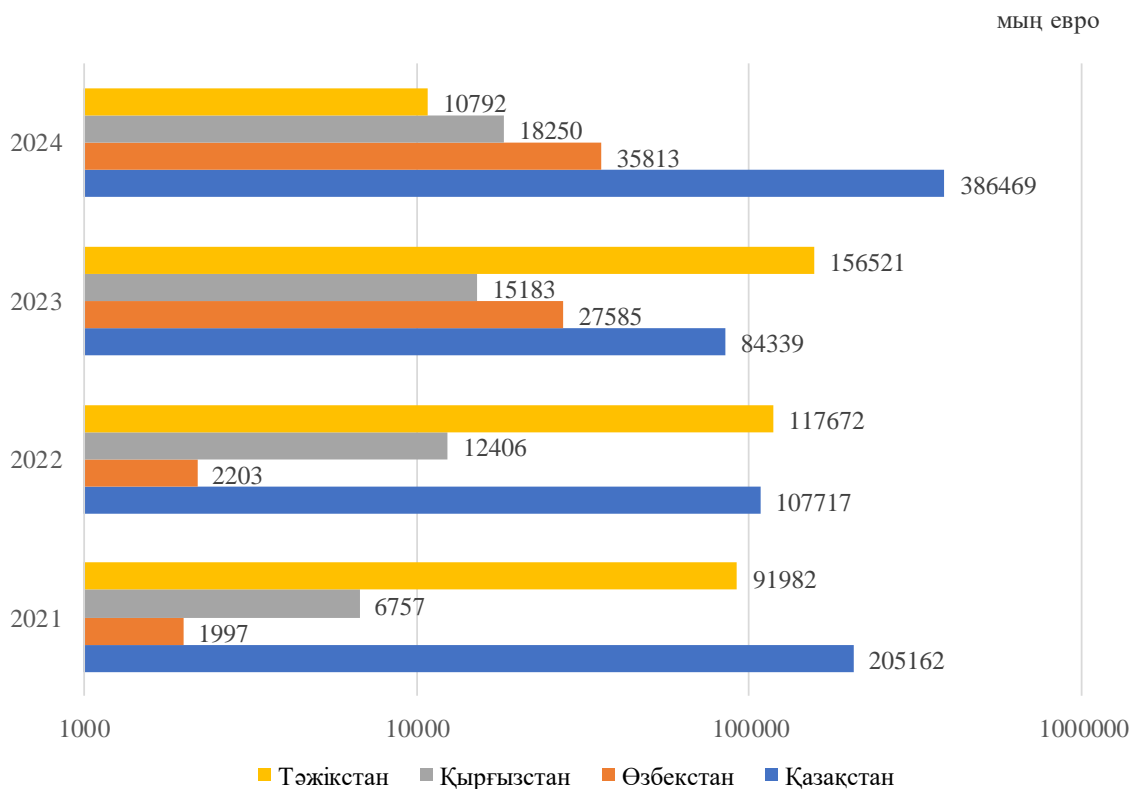
Қазақстан Республикасы	Қырғыз Республикасы	Өзбекстан Республикасы	Тәжікстан Республикасы
Қауіпсіз, экологиялық таза қоршаған ортаны құру, табиғи ресурстарды теңгерімді пайдалану арқылы өмір сүру үшін қолайлы жағдайлар жасау және жануарлар мен өсімдіктер әлемінің биоәртүрлілігін сақтау, қазіргі және болашақ ұрпақтың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін Қазақстан Республикасының төмен көміртекті дамуға және «жасыл экономикаға» көшуін қамтамасыз ету. Өсімдіктер мен жануарлар дүниесін, су ресурстарын және ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды қорғауды, өсімін молайтуды және ұтымды пайдалануды қамтамасыз ету	Оның экономикалық, әлеуметтік және экологиялық компоненттеріне тең көңіл бөлуді және табиғаттың деградациясы кезінде адамзат қоғамының дамуының мүмкін невозможестігін мойындауды көздейтін Тұрақты даму; экономикалық өсу кезіндегі экологиялық зардаптарды азайту; Экономикалық қызмет нәтижесінде халықтың денсаулығы үшін жағымсыз экологиялық зардаптарды алдын алу, ықтимал экологиялық зардаптарды есепке алу; табиғи жүйелерге әсер етумен байланысты шаруашылық және өзге де жобалардан бас тарту, егер олардың салдары қоршаған ортаға болжау мүмкін болмаса қоршаған орта; ақылы негізде табиғатты пайдалану және қоршаған ортаны қорғау туралы Заңнаманы бұзу нәтижесінде қоршаған ортаға келтірілген залалды өтеу; экологиялық ақпараттың қолжетімділігі; азаматтық қоғамның, өзін-өзі басқару органдарының және іскер топтардың қоршаған ортаны қорғау және табиғатты ұтымды пайдалану саласындағы шешімдерді дайындауға, талқылауға, қабылдауға және іске асыруға белсенді қатысуы.	Өзбекстан Республикасы халқының өмір сүру деңгейі мен денсаулығын жақсартудың қажетті шарты ретінде қоршаған ортаның қолайлы жай күйін қамтамасыз ету; қоршаған ортаға және халықтың денсаулығына теріс әсерді төмендететін инновациялық технологияларды енгізу есебінен орнықты экономикалық даму; қоршаған орта объектілерін ұтымды пайдалануды және биологиялық ресурстарды толықтыруды қамтамасыз ету.	Парниктік газдар шығарындыларын азайту, «жасыл» экономикаға көшу, «Жасыл Ел» бастамасын жандандыру және ормандар, бақтар мен жүзімдіктер, жасыл желектер алаңын кеңейту, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар алаңын құру және кеңейту арқылы табиғи жүйені қолдауды қамтамасыз ету және халықтың тұрақты дамуы мен экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Экологиялық саясаттың ұлттық және өңірлік басымдықтарын іске асыру.

Қоршаған ортаны қорғау саласындағы басқару сапасының индикаторларының бірі экологиялық іс-шараларды өткізуге арналған шығыстар болып табылады.

Осы көрсеткішті динамикада талдау қоршаған ортаны қорғау мәселелеріне Қазақстан Республикасының барынша көңіл бөлетінін көрсетеді. Аз дәрежеде экологиялық іс-шаралар Тәжікстанда, Қырғызстанда және Өзбекстанда қаржыландырылады. Бірақ барлық талданатын елдердің (Тәжікстанды қоспағанда) жалпы тенденциясы қоршаған ортаны қорғауға мемлекеттік шығындардың өсуі болып табылады.

Сурет - Қоршаған ортаны қорғау шығындарының өзгеру динамикасы

Қазақстан Республикасында таңбалаудың жалпыланған нәтижелеріне сәйкес барлық функционалдық топтар бойынша ТДМ міндеттерін бюджеттік бағдарламалармен қамту 46% -і кұрайды (ТДМ 167 ұлттық міндетінің 77-сі). Экологиялық тақырып аясында талдау 13 ТДМ бюджеттік бағдарламаларына сәйкестіктің жоғары деңгейін көрсетті. «Климаттың өзгеруіне қарсы күрес» (67%), ал төмен деңгей - ТДМ 15. «Құрлық экожүйесін сақтау» (33%).

2021-2023 жылдарға арналған бекітілген бюджетте «2021-2023 жылдарға арналған республикалық бюджет туралы» Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 2 желтоқсандағы № 379 Заңына сәйкес экология саласындағы 9 бюджеттік бағдарлама көзделген, олардың әкімшісі Қазақстан Республикасының экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі болды.

2024 жылы бюджеттік бағдарламалар әкімшілері санының кеңеюі және олардың санының ұлғаюы байқалады. Қазақстан аз дәрежеде бизнес тарапынан бірлесіп қаржыландыруға үміттенеді. Мемлекеттік қаржыландыруға басымдық беріледі.

5 кесте - 2024 жылы Қазақстан Республикасында экология саласындағы мемлекеттік бағдарламалар

№	Бюджеттік бағдарламалар	2024 жылға қаржыландыру, млн теңге	%
1	Қазақстан Республикасы экология және табиғи ресурстар министрлігі	79 225 750	40,83
1.1	Тұран жолбарысын реинтродукциялау үшін жағдай жасау және Ұлытау тау алабының табиғи және тарихи-мәдени нысандарын сақтауға жәрдемдесу	542 810	0,28
1.2	Қоршаған орта сапасын тұрақтандыру және жақсарту	7 245 865	3,73
1.3	Парниктік газдар шығарындыларын азайту	265 638	0,14
1.4	Гидрометеорологиялық және экологиялық мониторингті дамыту	12 234 172	6,31
1.5	Технологияларды және озық тәжірибелерді ілгерілету, бизнес пен инвестицияларды дамыту арқылы Қазақстанның «Жасыл экономикаға» жедел көшуіне жәрдемдесу	883 406	0,46
1.6	Орман ресурстары мен жануарлар дүниесін басқару, сақтауды және дамытуды қамтамасыз ету	56 996 277	29,38
1.7	Білім мен ғылыми зерттеулердің қолжетімділігін арттыру	1 057 582	0,54
2	Қазақстан Республикасының цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі	10 254 621	5,29
2.1	Елдің мемлекеттік геодезиялық және картографиялық қамтамасыз ету деңгейін арттыру	10 254 621	5,29
3	Қазақстан Республикасы су ресурстары және ирригация министрлігі	102 085 086	52,62
3.1	Су ресурстарын тиімді басқару	101 285 086	52,20
3.2	Білім мен ғылыми зерттеулердің қолжетімділігін арттыру	800 000	0,41
4	Қазақстан Республикасы Президентінің Іс Басқармасы	2 451 912	1,26
4.1	Ормандар мен жануарлар дүниесін қорғау, қорғау, толықтыру	2 451 912	1,26
	Барлығы	194 017 369	100,0

Бағдарламалар тізімінде республиканың табиғи жағдайларына, су ресурстарының тапшылығына байланысты су ресурстарын тиімді басқаруға бағытталған бағдарлама маңызды мәнге ие. Республикалық бюджеттен ең көп қаржыландыру «Су ресурстарын тиімді басқару» бюджеттік бағдарламасы үшін 102 085, 086 млн теңге көзделген, бұл 52,62% - құрайды. Екінші орында «Орман ресурстары мен жануарлар дүниесін басқару, сақтау мен дамытуды қамтамасыз ету» бюджеттік бағдарламасы тұр, оны қаржыландыру 56 996, 277 млн теңгені (29,38%) құрайды. Сондай-ақ, қоршаған ортаның жай-күйіне бақылау жүргізуді және гидрометеорологиялық мониторинг жүргізуді (бөлінген қаражаттың 6,31%) көздейтін «Гидрометеорологиялық және экологиялық мониторингті дамыту» бюджеттік бағдарламасын атап өту қажет. Қалған бюджеттік бағдарламалар үшін 0,28-5,29% шамалы қаржыландыру көзделген.

Қазақстан Республикасында ұлттық және өңірлік басымдықтардың өзара тығыз байланысы жоқ. Аймақтың экологиялық саясатының негізгі басымдықтары аумақты дамыту бағдарламасында көрсетілген. Алайда, көптеген облыстарда бұл аспект жоспарда «Аймақтың экологиялық жағдайын жақсарту» деген жалпыланған тұжырыммен ғана көрінеді. Мәселен, Қазақстан үшін «Халықты сапалы ауыз сумен қамтамасыз ету» ТДМ Қостанай, Маңғыстау және Солтүстік Қазақстан облыстарының жоспарларында ғана көрсетілген. «Су объектілері мен балық ресурстарының экологиялық жай-күйін жақсарту және экожүйелерін сақтау» мақсаты Ұлытау және Жетісу облыстарының даму жоспарларында айқындалған. Алматы қаласын дамыту бағдарламасында «Қалдықтарды қайта өңдеудің заманауи жүйесін құру және қалалық аумақтардың тиісті санитарлық жай-күйін қамтамасыз ету» нысаналы қондырғысы жеке көрсетілген. Қаланы абаттандыру және көгалдандыру. Стационарлық көздермен атмосфераға ластаушы заттардың шығарылуын азайту, ал Алматы облысын дамыту жоспарында «Іле – Балқаш» МЖР аумағында жабайы жануарлардың сирек кездесетін және жойылып бара жатқан түрлерінің экологиялық жағдайын жақсарту, санын қалпына келтіру және су объектілері мен балық ресурстарының экожүйелерін сақтау» мақсатына назар аударылды.

Сонымен қатар, экологиялық мәселелер аймақтардағы әлеуметтік шиеленістің өсуіне себеп болады. Қазақстандық және шетелдік ғалымдар жүргізген зерттеулердің нәтижелері жергілікті әлеуметтік шиеленісті төмендету, жергілікті қоғамдастықтардың тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін қолайлы экологиялық жағдайдың жоғары маңыздылығын айғақтайды.

Осылайша, жүргізілген экспресс-сауалнама нәтижелері респонденттердің тек 5,6% -ы Қостанай облысындағы экологиялық жағдайды жақсарту бойынша қабылданып жатқан шараларға қанағаттанғанын көрсетті. Сауалнамаға қатысқандардың пікірінше, аймақтағы экологиялық жағдай бойынша ең маңызды мәселе: ағынды суларды тазартудың нашарлығы (30,5%); тығыз құрылыс /тұрғын үй құрылысының нормаларының бұзылуы (27,7%); өнеркәсіптік компаниялардың қызметі, қалдықтар, апаттар (25,5%); көліктен шығатын түтіндер (жүк, қоғамдық және жеке көлік) (23,5%). Респонденттердің 52,5% - ы ірі өнеркәсіптік кәсіпорындар қоршаған ортаға ең көп зиян келтіреді деп санайды, ал 58,7%-ы ірі өнеркәсіптік кәсіпорындар, ең алдымен, өндіріс технологияларын жетілдіруге және инновацияларды енгізуге назар аударуы керек деп атап өтті. Өңірдегі экологиялық ахуалды жақсартуға бағытталған шаралар кешенін бағалау кезінде адамдардың экологиялық сауаттылығы мен жауапкершілігін арттыру (66,8%), қоқысты жинау және қайта өңдеу жүйесін жаңғырту сияқты нұсқаларға көп дауыс берілді (55,7%), оның ішінде экологиялық стандарттардың сақталуын қадағалауды күшейту (49,3%). Қолайлы экологиялық жағдай жергілікті қауымдастықтардың өзін-өзі бағалауында маңызды рөл атқаратын жағдайда, қоршаған ортаны қорғауға қатысты мәселелерді елемей созылмалы әлеуметтік қолайсыздықтың пайда болуына әкелетіні анық.

Өңірлік деңгейде қаржыландыру мәселелері жеткілікті қарастырылмаған. Мәселен, мысалы, өнеркәсіптік Қостанай облысында мынадай екі нысаналы қондырғылар анықталған:

- 1) өңірдің экожүйелерін сақтау және қалпына келтіру бойынша жағдайлар жасау,
- 2) ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді ұтымды және тиімді пайдалануды қамтамасыз ету.

Осы мақсаттарды іске асыру үшін 2024 жылы 164,865 млн теңге бөлінді, бұл 2023 жылғы деңгейден төмен қаржыландыру көздері республикалық және жергілікті бюджеттер, меншікті және қарыз қаражаттары болып табылады.

«Тәжікстан Республикасының 2024 жылға арналған мемлекеттік бюджеті туралы» Тәжікстан Республикасының Заңында «Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, қоршаған ортаны қорғау және орман шаруашылығы» шығындарының бірлескен бабы 130817 мың сомони көлемінде қаржыландыруды көздейді. Тиісінше, бұл жағдай Тәжікстанның қаржыландыру көлемі бойынша 2-ші орында бола тұра, бұл қоршаған ортаны қорғау саласындағы істердің нақты жағдайын көрсетпейді.

Қырғыз Республикасының 2023 жылға арналған Азаматтық бюджетінде «Қоршаған ортаны қорғау» бөлімі бойынша шығыстар 2022 жылғы бекітілген бюджетке қатысты 393,7 млн. сомаға ұлғайта отырып, 1386,5 млн.сом сомасында көзделген. 2024 жылға 1795,6 млн.сом бөлінді (2023 жылғы деңгейден 29,5% жоғары). Жалпы, осы бөлім бойынша шығыстар республикалық бюджеттің жалпы шығыстарының 0,4% - (қаржы активтерін ескере отырып) және ЖІӨ-нің 0,1% - құрайды.

«Қоршаған ортаны қорғау» секторының негізгі стратегиялық мақсаты Қырғыз Республикасының бірегей экологиялық жүйесін сақтауды қамтамасыз ету және қазіргі және болашақ ұрпақ үшін қоршаған ортаны қорғау болып табылады. Қаражат қоршаған ортаны қорғауға, экологиялық жүйелер мен ландшафттық әртүрлілікті, Табиғи ресурстар мен кешендерді сақтауға, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар желісін дамытуға, химиялық реактивтермен жұмыстарды қамтамасыз етуге, сондай-ақ қызметкерлердің еңбегіне ақы төлеуге және табиғи ресурстар, экология және техникалық қадағалау министрлігін ұстауға жұмсалады.

2024 жылы бұл шығыстар қалдықтарды жинау мен жоюды ұйымдастыруға; радиоактивті қалдықтарды залалсыздандыруға және көмуге; ағынды суларды жою мен тазартуға; қоршаған ортаның ластануымен күресуге; биоәртүрлілікті қорғауға және ландшафтты қорғауға; қоршаған ортаны қорғау саласындағы ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға және т. б. бағытталады.

Облыстар бөлінісінде қаражат экологиялық және ресурс үнемдейтін қуаттарды, құрылыстарды, қондырғыларды, агрегаттарды және т. б. салуға, реконструкциялауға, кеңейтуге және техникалық қайта жарақтандыруға бағытталады.

Өзбекстан Республикасының 2024 жылға арналған мемлекеттік бюджетінде экология, қоршаған ортаны қорғау және климаттың өзгеруі министрлігіне 883 163 млн. сум, оның ішінде 341900 млн. сум даму бағдарламаларына (барлық бөлінген қаражаттың 38,7%), 7500 млн. сумға - жануарлар мен өсімдіктер әлемінің, қорғалатын табиғи аумақтардың мемлекеттік кадастрларын жүргізуге және Қалдықтарды кәдеге жарату орындары (барлық бөлінген қаражаттың 0,85%), 40 000 млн. сумов - шөлді, таулы және тау бөктеріндегі аумақтардың шөлейттенуін және құмның қозғалысын, топырақтың жел және су эрозиясын болдырмау, сондай-ақ экологиялық ортаны жақсарту мақсатында қорғаныш орман екпелерін (ихота) құруға арналған шығыстар (барлық бөлінген қаражаттың 4,53%), 100 000 млн. сумов – «Яшил макон» жалпыұлттық жобасы шеңберіндегі шығыстар (11,32% барлық бөлінген қаражаттан) бөлінген.

Аймақтық аспектіге артықшылық жеке қаржыландыруға беріледі. Мәселен, мысалы, экологиялық жағдайды жақсартуға және экологиялық қауіпсіздікті арттыруға байланысты барлық іс-шараларды қаржыландыру кәсіпорындардың өз қаражаты есебінен жүзеге асырылады.

«Тәжікстан Республикасының 2024 жылға арналған мемлекеттік бюджеті туралы» Тәжікстан Республикасының Заңында «Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, қоршаған ортаны қорғау және орман шаруашылығы» шығындарының бірлескен бабы 130817 мың соманы көлемінде қаржыландыруды көздейді.

Қорытынды. Зерттеу нәтижелері бойынша келесі қорытындылар жасауға болады.

Тұтастай алғанда, зерттелетін елдердің экологиялық саясат саласындағы ұлттық басымдықтарды қалыптастыруға қолданатын тәсілдері Біріккен Ұлттар Ұйымы жариялаған тәсілдің хаты мен рухына көбірек сәйкес келеді.

Барлық зерттелетін елдер үшін экологиялық саясат ұлттық дамудың негізгі басымдықтарының бірі болып табылады. Экологиялық саясат саласындағы ұлттық мақсаттар тікелей әрекет ететін құжаттарда, президенттердің жарлықтарында, жалпыұлттық стратегиялар мен бағдарламаларда тұжырымдалады. Бұл ретте, географиялық көршілестікке, тарихи қалыптасқан экономикалық байланыстарға және бастан өткеріп жатқан экологиялық мәселелердің ортақтығына қарамастан, Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан және Тәжікстан экологиялық саясат саласындағы бірлескен бастамалардың керек екенін түсінуі қажет.

Экологиялық саясаттың ұлттық басымдықтары бір жағынан БҰҰ тұжырымдайтын жаһандық басымдықтардың рухы мен хатын ұстануға ұмтылады, ал екінші жағынан, белгілі бір елдің экономикалық жағдайының ерекшелігін, оның табиғи жағдайларын, ұлттық экожүйелердің жай-күйін, мемлекет пен бизнестің өзара іс-қимыл тәжірибесін, қалыптасқан әлеуметтік басымдықтарды көрсетеді. Бұл ретте ұлттық мақсаттар қаржы ресурстарын барабар жоспарлаусыз тұжырымдалатын немесе экологиялық саясат саласындағы ұлттық мақсаттарды тұжырымдау шекті аморфты, бұлыңғыр болатын жағдай елеулі дабыл туғызады, бұл азаматтық қоғамның тиімді бақылауды жүзеге асыруына мүмкіндік бермейді.

Өңірлік деңгейде өңірлік билік әлі экологиялық саясат саласында өздерінің дербес жобаларын бастамайтынын атап өткен жөн. Зерттелетін елдерде аймақтық деңгейде экологиялық саясат саласындағы іс-шараларды қаржыландыру үшін қаражаттың айтарлықтай тапшылығы байқалады. Халықаралық ұйымдардың қаражатын тарту өңірлік бюджеттер қаражатының тапшылығын және бизнес үшін экологиялық инвестициялардың төмен тартымдылығын өтей алмайды.

Қаржыландыру туралы ақпарат. Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің AP19679796 «Өңіраралық байланыстар мен мемлекеттік реттеуді ескере отырып, өңірлердің даму факторларын зерттеу» жобасы бойынша гранты шеңберінде дайындалды

Әдебиеттер тізімі

1. Daly H. E. Toward some operational principles of sustainable development. *Ecological economics*, 1990, 2(1), pp. 1-6.
2. Redclift M. *Sustainable development: Exploring the contradictions*. Routledge, 2002, 232 p.
3. Elliott J. *An introduction to sustainable development*. Routledge, 2012, 384 p.
4. Blewitt J. *Understanding sustainable development*. Routledge, 2014, 426 p.
5. Korhonen J. Industrial ecology in the strategic sustainable development model: strategic applications of industrial ecology. *Journal of Cleaner Production*, 2014, 12(8-10), pp. 809-823.
6. Wu M. An evaluation and spatial statistical analysis of China's regional sustainable development level. *Resources and Environmental Economics*, 2020, 2(1), pp 12-125.
7. Пищулов В. М. Глобальная экология – Экономика и финансы: монография. Екатеринбург: Уральский государственный лесотехнический университет, 2016. – 335 с.
8. Сидоров В. А. Глобальная экология и проблемы экономического роста в России // Финансы и кредит. - 2004. - № 23. - С. 48- 54.

9. Turgel I., Panzabekova A., Satpayeva Z. Comparative analysis of approaches to designing of regulatory impact assessment institute in Russia, Kazakhstan, and Kyrgyzstan // *Vestnik Nacionalnoj Akademii Nauk Respubliki Kazahstan*. – 2018. - №4. – P.153–160.
10. Grebeneva O. V., Aleshina N. Yu., Smagulov N. K. Modern assessment of air pollution in Karaganda // *Medicine and Ecology*. – 2018. - №3 (88). – P.26–32.
11. Адильбеков Е.К., Султанов Т.Т. Обзор возобновляемых источников энергии, используемых в Республике Казахстан // *Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия: Технические науки и технологии*. – 2018. - № 1(122). – С.8–14.
12. Baikenova G. G., Benz T. V., Sugralina L. M. Analysis of the quality of water resources of the Republic of Kazakhstan // *Bulletin of the Karaganda University. Chemistry*. - 2017. - № 4(88). – P.104–108.
13. Turgel I., Bozhko, L., Ulyanova, E., & Khabdullin, A. Implementation of the Smart City Technology for Environmental Protection Management of Cities: The Experience of Russia and Kazakhstan // *Environmental and Climate Technologies*. – 2019. - № 23(2). – P.148-165.
14. Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development [Electronic resource]. - Available at: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf> (date of application: 29.03.2024).
15. Добровольный Национальный обзор о реализации Повестки дня до 2030 года в области устойчивого развития. Казахстан 2022 [Electronic resource]. - Available at: https://economy.kz/documents/OECD/END_Report_DNO_06-2022_small.pdf (date of application: 24.04.2024).
16. Проект добровольного местного обзора «Локализация целей ООН в области устойчивого развития в городе Алматы на 2023 г.» [Electronic resource]. - Available at: https://almatycd.kz/uploads/reports/59/file/dmo_2.pdf?cache=1694755054 (date of application: 18.03.2024).
17. Второй Добровольный национальный обзор по Целям устойчивого развития. [Electronic resource]. - Available at: <https://www.undp.org/ru/kazakhstan/news/vtoroy-dobrovolnyy-nacionalnyy-obzor-kazakhstana-predstavlen-na-politicheskom-forume-vysokogo-urovnya-oon> (date of application: 17.04.2024).

References

1. Daly H. E. Toward some operational principles of sustainable development. *Ecological economics*, 1990, 2(1), pp. 1-6.
2. Redclift M. *Sustainable development: Exploring the contradictions*. Routledge, 2002, 232 p.
3. Elliott J. *An introduction to sustainable development*. Routledge, 2012, 384 p.
4. Blewitt J. *Understanding sustainable development*. Routledge, 2014, 426 p.
5. Korhonen J. Industrial ecology in the strategic sustainable development model: strategic applications of industrial ecology. *Journal of Cleaner Production*, 2014, 12(8-10), pp. 809-823.
6. Wu M. An evaluation and spatial statistical analysis of China's regional sustainable development level. *Resources and Environmental Economics*, 2020, 2(1), pp 12-125.
7. Pishhulov V. M. *Global'naja jekologija – Jekonomika i finansy* [Global Ecology – Economics and Finance]. Ekaterinburg, Ural'skij gosudarstvennyj lesotekhnicheskij universitet, 2016, 335 s. (In Russian).
8. Sidorov V. A. Global'naja jekologija i problemy jekonomicheskogo rosta v Rossii [Global ecology and problems of economic growth in Russia]. *Finansy i kredit*, 2004, 23, pp. 48-54.
9. Turgel I., Panzabekova A., Satpayeva Z. Comparative analysis of approaches to designing of regulatory impact assessment institute in Russia, Kazakhstan, and Kyrgyzstan. *Vestnik Nacionalnoj Akademii Nauk Respubliki Kazahstan*, 2018, 4, pp.153–160.
10. Grebeneva O.V., Aleshina N.Yu., Smagulov N. K. Modern assessment of air pollution in Karaganda. *Medicine and Ecology*, 2018, 88, pp. 26–32.
11. Adil'bekov E.K., Sultanov T.T. Obzor vozobnovlyaemyh istochnikov energii, ispol'zuemyh v Respublike Kazahstan [Review of renewable energy sources used in the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik Evrazijskogo nacional'nogo universiteta im. L. N. Gumileva. Seriya «Tekhnicheskie nauki i tekhnologii»*, 2018, 122 (1), pp. 8–13 (In Russian).
12. Baikenova G. G., Benz T. V., Sugralina L. M. Analysis of the quality of water resources of the Republic of Kazakhstan. *Bulletin of the Karaganda University. Chemistry*, 2017, 4(88), pp. 104–108.
13. Turgel, I., Bozhko, L., Ulyanova, E., & Khabdullin, A. Implementation of the Smart City Technology for Environmental Protection Management of Cities: The Experience of Russia and Kazakhstan. *Environmental and Climate Technologies*, 2019, 23(2), pp. 148-165.
14. *Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development*. Available at: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf> (date of application: 29.03.2024).

15. Dobrovol'nyj Nacional'nyj obzor o realizacii Povestki dnya do 2030 goda v oblasti ustojchivogo razvitiya. Kazahstan 2022. Available at: https://economy.kz/documents/OECD/END__Report__DNO__06-2022_small.pdf (date of application: 24.04.2024).

16. Proekt dobrovol'nogo mestnogo obzora «Lokalizaciya celej OON v oblasti ustojchivogo razvitiya v gorode Almaty na 2023 g.». Available at: https://almatydc.kz/uploads/reports/59/file/dmo_2.pdf?cache=1694755054 (date of application: 18.03.2024).

17. Vtoroj Dobrovol'nyj nacional'nyj obzor po Celyam ustojchivogo razvitiya. Available at: <https://www.undp.org/ru/kazahstan/news/vtoroy-dobrovolnyy-nacionalnyy-obzor-kazahstana-predstavlen-na-politicheskom-forume-vysokogo-urovnya-oon> (date of application: 17.04.2024).

РЕГИОНАЛЬНАЯ ПРОЕКЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ ЦУР В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Л.Л. Божко^{1}, Г.Ж. Сейтхамзина², М.И. Балыбердин³, С.С. Джунусова¹, М.А. Афанасьев¹*

¹Рудненский индустриальный университет, Рудный, Казахстан

²Алматинский гуманитарно-экономический университет, Алматы, Казахстан

³Уральский федеральный университет, Екатеринбург, Россия

Резюме. В статье рассматриваются подходы к обоснованию и реализации общегосударственных приоритетов в сфере экологической политики в странах Центральной Азии. Систематизируются данные о роли общегосударственных приоритетов как содержательных детерминант, определяющих векторы и конкретные механизмы реализации экологической политики в странах постсоветского пространства. Обосновывается взаимосвязь общегосударственных приоритетов и приоритетов наднациональной экологической политики, реализуемой глобальными международными организациями. Проводится сравнение ключевых характеристик общегосударственных приоритетов в сфере экологической политики Казахстана, Кыргызстана, Узбекистана и Таджикистана, в т.ч. в контексте реализации ЦУР. Выявляются проблемы реализации приоритетов экологической политики, обосновываются их причины. При этом особое внимание уделяется исследованию того, как общегосударственные приоритеты экологической политики воплощаются в управленческих решениях, принимаемых на уровне регионов; выявлению разрывов между сформулированными общегосударственными приоритетами и практикой их реализации в конкретных индустриальных регионах исследуемых стран. В заключении делаются выводы о путях совершенствования механизмов экологической политики и возможностях распространения, выявленных лучших региональных практик.

Ключевые слова: Цели устойчивого развития (ЦУР), экологическая политика, общенациональный уровень, региональный уровень, институционализация, управление.

AREGIONAL PROJECTION OF ENVIRONMENTAL POLICY IN THE CONTEXT OF SDGS IMPLEMENTATION IN THE COUNTRIES OF CENTRAL ASIA

L. Bozhko^{1}, G. Seithamzina², M. Balyberdin³, S. Dzhunusova¹, M. Afanasyev¹*

¹Rudny Industrial University, Rudny, Kazakhstan

²Almaty Humanitarian Economic University, Almaty, Kazakhstan

³Ural Federal University, Ekaterinburg, Russia

Summary. The article considers approaches to justification and implementation of state priorities in the sphere of environmental policy in the countries of Central Asia. The article systematises the data on the role of national priorities as substantive determinants that determine the vectors and specific mechanisms of environmental policy implementation in the post-Soviet countries. The paper substantiates the interrelation between the state priorities and the priorities of supranational environmental policy implemented by global international organisations. The article compares key characteristics of national priorities in the sphere of environmental policy of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan, including in the context of SDGs implementation. Problems in the implementation of environmental policy priorities are identified and their

causes are substantiated. At the same time, special attention is paid to the study of how the national priorities of environmental policy are embodied in management decisions taken at the regional level; identification of gaps between the formulated national priorities and the practice of their implementation in specific industrial regions of the countries under study. The paper concludes with conclusions on ways to improve environmental policy mechanisms and opportunities to disseminate the identified best regional practices.

Keywords: Sustainable Development Goals (SDGs), environmental policy, national level, regional level, institutionalisation, management.

Авторлар туралы ақпарат:

Божко Лариса Леонидовна* - э.э.к., Рудный индустриялық университетінің академиялық мәселелер жөніндегі проректоры, Қазақстан Республикасы, Рудный қ., e-mail: bogkoll@rii.kz, ORCID: 0000-0002-5368-1482

Сейтхамзина Гаухар Жұмабекқызы - э. э. к., Алматы гуманитарлық-экономикалық университетінің тәрбие жұмыстары жөніндегі проректоры, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: gau17erj@mail.ru, ORCID: 0000-0003-1619-5212

Балыбердин Михаил Игоревич - Орал федералды университетінің ізденушісі, Ресей Федерациясы, Екатеринбург қ., e-mail: mikhail.balyberin@gmail.com, ORCID: 0009-0001-8968-0107

Джунусова Сабир Серікқызы - магистр, Рудный индустриялық университетінің оқытушысы, Қазақстан Республикасы, Рудный қ., e-mail: sabira2992@gmail.com, ORCID:0009-0002-1981-6942

Афанасьев Максим Андреевич - Рудный индустриялық университетінің оқытушысы, Қазақстан Республикасы, Рудный қ., e-mail: maxton.yo@yandex.kz

Информация об авторах:

Божко Лариса Леонидовна* - к.э.н., проректор по академическим вопросам Рудненского индустриального университета, Республика Казахстан, г. Рудный, e-mail: bogkoll@rii.kz, ORCID: 0000-0002-5368-1482

Сейтхамзина Гаухар Жұмабековна - к.э.н., проректор по воспитательной работе Алматинского гуманитарно-экономического университета, Республика Казахстан, г. Алматы, e-mail: gau17erj@mail.ru, ORCID: 0000-0003-1619-5212

Балыбердин Михаил Игоревич - соискатель Уральского федерального университета, Российская Федерация, г. Екатеринбург, e-mail: mikhail.balyberin@gmail.com, ORCID: 0009-0001-8968-0107

Джунусова Сабир Сериковна - магистр, преподаватель Рудненского индустриального университета, Республика Казахстан, г. Рудный, e-mail: sabira2992@gmail.com, ORCID:0009-0002-1981-6942

Афанасьев Максим Андреевич - преподаватель Рудненского индустриального университета, Республика Казахстан, г. Рудный, e-mail: maxton.yo@yandex.kz

Information about authors:

Bozhko Larissa Leonidovna* - Candidate of Economic Sciences, Vice-Rector for Academic Affairs, Rudny Industrial University, Republic of Kazakhstan, Rudny, e-mail: bogkoll@rii.kz, ORCID: 0000-0002-5368-1482

Seitkhamzina Gaukhar Zhumabekovna - Candidate of Economic Sciences, Vice-Rector for Educational Work, Almaty Humanitarian-Economic University, Republic of Kazakhstan, Almaty, e-mail: gau17erj@mail.ru, ORCID: 0000-0003-1619-5212

Balyberdin Mikhail Igorevich - co-researcher, Ural Federal University, Russian Federation, Ekaterinburg, e-mail: mikhail.balyberin@gmail.com, ORCID: 0009-0001-8968-0107

Sabira Serikovna Junusova - master, Lecturer, Rudny Industrial University, Republic of Kazakhstan, Rudny, e-mail: sabira2992@gmail.com, ORCID:0009-0002-1981-6942

Afanasyev Maxim Andreevich - lecturer, Rudny Industrial University, Republic of Kazakhstan, Rudny, e-mail: maxton.yo@yandex.kz

Алынды: 29.05.2024

Қарауға қабылданды: 12.06.2024

Онлайн қолжетімді: 30.06.2024